

Dario Fernandez Morera, *The Myth of the Andalusian Paradise: Muslims, Christians, and Jews under Islamic Rule in Medieval Spain*, 4. Baskı, Wilmington Delaware: ISI Books, 2017, 358 shf., ISBN: 9781610170956.

Endülüs tarihi alanında dünyada önde gelen araştırmacılardan birisi olan Dario Fernandez Morera, Northwestern Üniversitesi'nde Endülüs Tarihi ve İspanyol Edebiyatı alanlarında önemli ilmi çalışmalara imza atmıştır. *The Myth of the Andalusian Paradise: Muslims, Christians, and Jews under Islamic Rule in Medieval Spain* adlı eseri gerek Avrupa'da gerekse dünyada onun şöhret kazanmasını sağlamıştır. Eserini hazırlarken hem Ortaçağ Arap-İslam kaynaklarından hem de Hristiyan-İspanyol kroniklerinden istifade etmiş olması yazarın eserine büyük değer katmıştır. Ayrıca yazarın konuları ele alış biçimi ve bir Hristiyan olmasına rağmen kendisinden önceki kimi koyu İspanyol milliyetçisi tarafgir tarihçilerin aksine Müslüman Endülüs'ün tarihi hakkında objektif ve yerinde değerlendirmelerde bulunmuş olması da vurgulanması gereken bir husustur.

Eser, 711-1492 yılları arasında yaklaşık sekiz asırlık İslam hâkimiyeti devrindeki Endülüs tarihini siyasi, içtimai, iktisadi, dini ve kültürel yönleriyle ele almaktadır. Bu bakımdan Dario Fernandez Morera Endülüs Medeniyeti'ni farklı yönleriyle mercek altına alarak okuyucuya tek yönlü perspektiften bakmak yerine muhtelif konular üzerinden Endülüs Medeniyeti hakkında kıymetli malumat vermektedir.

Yedi bölümden oluşan eserin “Conquest and Reconquest” başlıklı ilk bölümünde İspanya'nın Müslümanlar tarafından fethi öncesindeki İber Yarımadası hakkında umumi malumat verildikten sonra 711 yılında başlayan İslam fethi hem Ortaçağ Arap müellifleri tarafından kaleme alınan eserlerden hem de o devri anlatan erken dönem İspanyol kroniklerinden faydalanılarak anlatılmaktadır. Yazar burada birçok Arap ve İspanyol kaynağından iktibaslar yaparak eserine geniş bir perspektif kazandırmış ve daha önemlisi İspanya'nın Müslümanlarca fethini devrin farklı din ve coğrafyaya mensup tarihçilerin nasıl gördüklerini okuyucuya nakletmiştir. Ayrıca bu bölümde ilk İslam fetihleri, Endülüs kelimesinin etimolojisi ve İslam dinindeki “zimmi” statüsünün mahiyeti ile ilk devirdeki örneklerinden de kısaca bahsedilmektedir.

İkinci bölümde “The Effects of the Jihad” başlığı altında İslam hâkimiyeti öncesinde İber Yarımadası'nda var olan yasalardan kısaca bahsettikten sonra Hristiyan Grek, Roma İmparatorluğu ve Vizigot Krallığı'nın İslam Medeniyeti'ne etkileri üzerinde durulmuştur. Başta erken Abbasi devrindeki ilmi gelişmelerde Grek Kültürü'nün etkisinden bahseden Dario Fernandez Morera, Endülüs'teki ilmi gelişmelerle alakalı örnekler vererek buradaki Hristiyan tesirini vurgulamaktadır. Yine bu bölümde Endülüs'teki ilmi gelişmelerin dünya tarihi nokta-i nazarındaki önemine atıfta bulunmaktadır.

Kitabın üçüncü bölümü olan “The Daily Realities of al-Andalus” adlı bölümde Endülüs'te günlük yaşamın mahiyeti hakkında malumat verilmektedir. Yazar eserin bu bölümünde Endülüs'te İslam dininin gündelik yaşama etkisi ve

Endülüs'teki dini yapı hakkında malumat vermektedir. İslam fikhının siyasi, dini, içtimai, kültürel ve özel hayatta Endülüs Müslümanları üzerinde nasıl bir tesiri olduğu örnekler üzerinden anlatılmaktadır. Endülüs'te din âlimlerinin faaliyetleri ve nüfuzu hakkında anekdotlar aktaran yazar, Hristiyan Avrupa bilhassa da Katolik Kilisesi ile İslam coğrafyasındaki durumları kıyaslayarak farklılıkları ortaya koymaktadır. Müslüman idaresindeki Endülüs'te gayrimüslimlere büyük bir özgürlük sağlandığını vurgulayan Dario Fernandez Morera Endülüs'teki hoşgörü ikliminden de bahsetmektedir. Bunlara ek olarak yazar Endülüs'te yemek ve müzik kültürü hakkında da muhtelif bilgiler aktarmaktadır.

Dördüncü bölümde “The Myth of Umayyad Tolerance” başlığıyla Endülüs Emevi Devleti devrinde farklı dini ve etnik unsurlara karşı gösterilen hoşgörünün nasıl olduğu hakkında malumat verilmektedir. Ancak yazar objektif tutumu mucibince Endülüs'te nadiren de olsa halkın maruz kaldığı yanlış uygulamalardan da bahsetmektedir. Müslüman devlet ricalinin Endülüs'te gayrimüslim tebaaya karşı güttüğü hoşgörü siyaseti ve bunu sonuçları bu bölümde muhtelif hükümdarlar üzerinden ele alınmıştır.

“Women in Islamic Spain” adlı beşinci bölümde Dario Fernandez Morera Endülüs'te İslam hâkimiyeti altında kadının durumu ve toplumdaki yeri üzerinde durmaktadır. Bu bölümde yazar o devirde Hristiyan Avrupa'daki kadınların durumu ile Endülüs'te yaşayan kadınların durumunu çeşitli yönlerle karşılaştırarak sunduğu veriler ışığında Endülüs kadınının Ortaçağ Hristiyan Avrupa'sındaki kadınlardan her yönden üstün olduğu gerçeğini sarih bir şekilde ifade etmiştir. Ayrıca Endülüs kadınının üstünlüğünü vurgulayan iktibaslar da yapmıştır. Örneğin John G. Jackson'dan naklettiği “Hristiyan Avrupa'da halkın %99'u cahildi. Krallar dahi ne okuma ne de yazma biliyorlardı. Bu sırada Müslüman İspanya'da doktor, avukat ve profesör Morisko (Müslüman) kadınlar vardı” sözü Morera'nın Ortaçağ'da Endülüs kadınının Hristiyan Avrupa'daki kadınlardan üstün olduğu kanaatinde olduğuna dair bir karinedir.

Dario Fernandez Morera eserinin altıncı bölümünde “The Truth About the Jewish Community's Golden Age” başlığı altında Endülüs'te İslam hâkimiyeti altında yaşayan Yahudilerin yaşamlarını farklı yönleriyle ele almaktadır. Yazar, İber Yarımadası'nın Müslüman fatihlerce fethedilmesinden önce yarımadada yaşayan Yahudilerin bilhassa Vizigotlar devrinde olmak üzere büyük zorluklarla karşılaştığını ve bu yüzden devrin gerek İslam kaynakları gerek ise Hristiyan kroniklerinin şahadetlerine göre Yahudiler Müslümanların fethini desteklediklerini vurgulamaktadır. Yine bu bölümde fetihden daha sonraki süreçlerde de Müslümanları zaman zaman destekleyen faaliyetler içerisinde bulunan Yahudilerin Endülüs'te siyasi hayatta temayüz ederek önemli makamları elde eden önde gelen şahsiyetlerden de bahsedilmektedir. İslam idaresinde “zimmi” statüsünde büyük özgürlük kazanan Yahudilerin siyasetten sosyal yaşama kadar hayatın her alanında nüfuz kazandığını belirten Morera diğer bölgelerde yaşayan Yahudilerle

kıyaslandığında Endülüs'teki Yahudilerin her açıdan daha özgür ve müreffeh bir yaşam sürdürdüklerini kaynaklardaki tarihi gerçekler üzerinden ispat etmektedir.

Kitabın son bölümü olan yedinci bölümde “The Christian Condition: From Dhimmis to Extinction” başlığı altında Endülüs'te Hristiyanların yaşam standartları ve özgürlükleri ele alınmaktadır. Zimmî statüde “Ehl-i Kitap” olarak görülen Hristiyanların Müslüman devlet ricali tarafından nasıl bir hoşgörü anlayışıyla idare edildiklerini irdeleyen yazar onların Müslüman idaresine karşı görev ve yükümlülüklerine dair malumat vermektedir. Zimmîliğin mahiyeti ve bu statünün Endülüs'te Hristiyan tebaaya yansımalarının ne şekilde olduğu örnekler üzerinden anlatılmaktadır. Endülüs'te Müslüman hâkimiyeti öncesinde var olan uygulamalarla Müslümanların yürürlüğe soktuğu uygulamaları karşılaştıran yazar Hristiyanların zimmî statüsüyle Endülüs'te tıpkı Yahudiler gibi büyük bir hoşgörü atmosferi içerisinde yaşadıklarını belirtmektedir.

Eser yaklaşık sekiz asırlık İslam hâkimiyeti devrinde Endülüs'ün siyasi, içtimai, iktisadi, dini ve kültürel yaşantısına dair çok geniş yelpazede bilgi vermesinin yanında aynı devirde Hristiyan İspanya ve Hristiyan Avrupa ile alakalı verdiği malumat ışığında bu coğrafyalarda hayatın farklı sahalarında var olan durumları Endülüs ile karşılaştırmaktadır. Bu bakımdan kitap Endülüs tarihi ve medeniyetine dair bir çalışma olmasının dışında aynı zamanda bazı bölümlerinde bir karşılaştırmalı tarih hüviyeti de taşımaktadır.

Yedi farklı konuyu ayrı bölümlerde ele alan eser Endülüs sahasında son yıllarda hazırlanmış en nitelikli çalışmalardan birisidir. Dario Fernandez Morera'nın eserinde göze çarpan en önemli özelliklerinden birisi eserinin Ortaçağ Müslüman-Arap ve Hristiyan-İspanyol kroniklerine dayalı olarak hazırlanmasıdır. Yine yazar Hristiyan olmasına rağmen Müslümanların egemenliğindeki Endülüs hakkında doğru tespitlerde bulunmuş ve Hristiyan İspanya ve Avrupa hakkında tarihi gerçekliklerden sapmadan, Hristiyanların aleyhine görünmesi pahasına objektif değerlendirmelerde bulunmuştur. Bu yönüyle kendisinden önce bilhassa İspanya devletinin ilk yıllarında Endülüs tarihi hakkındaki tarafgir ve hakikatten uzak yorumlar yapan koyu dini-milliyetçi İspanyol tarihçilerin ayrılmaktadır. İspanyol dil ve kültür tarihçisi Americo Castro'nun 1948 yılında *España en su Historia* adlı eserinde “Convivencia” mefhumunu Endülüs'teki farklı dini ve etnik unsurların birlikte var olmalarını ifade edecek şekilde kullanmasıyla başlayan Endülüs'te bir arada yaşama kültürü hakkındaki ilmi tartışmalar Americo Castro ve Thomas Glick başta olmak üzere birçok önemli araştırmacıların Endülüs'teki hoşgörü ortamını vurgulamasına karşın başta İspanyol koyu dini-milliyetçi tarihçilerin gerçeklikten uzak salt olarak dini-millî duygularıyla değerlendirmeleri de olmuştur. Yarım asırdan fazla bir süre boyunca devam eden tartışmada zikrettiğimiz iki tarafa baktığımızda Dario Fernandez Morera'nın Endülüs'te hoşgörü kültürünün varlığına inanan Americo Castro'nun öncülüğünü yaptığı görüşe daha yakın olduğu görülmektedir. 711-1492 yılları arasında Endülüs'te Müslümanlar, Hristiyanlar ve Yahudiler arasında siyasi, içtimai, iktisadi, dini ve kültürel hayatta neşet eden *Convivencia* yani Bir Arada Yaşama

Kültürü'nün varlığını sarih bir şekilde kabul eden Morera'nın eserine verdiği "Endülüs Cenneti Efsanesi" adı da bunu ispatlar niteliktedir.

Enes Şanal*

* Doktora öğrencisi, *İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih ABD*, 35620, Balatçık, Çiğli - İzmir/Türkiye, enes.sanal91@gmail.com